

УДК 93.908.27.«19-20»

ДОКУМЕНТАЛЬНІ СВІДЧЕННЯ ПРО БУДІВНИЦТВО КИЇВСЬКИМ МИТРОПОЛИТОМ СЕРАПІОНОМ ЦЕРКВИ В ІМ'Я СВ. СЕРАПІОНА У КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ

Ластовська О. Л.

У статті розглядаються можливості дослідження та введення до наукового обігу нових документів XIX ст., пов'язаних з діяльністю київського митрополита Серапіона, зокрема його внеском у розбудову Києво-Печерського монастиря. Головним джерелом для вивчення розвитку церковного будівництва у Києві початку XIX ст. служать щоденники митрополита, котрі вивчалися істориками ще у XIX ст., однак були опубліковані лише частково. Разом з тим, у них зберігається значна кількість інформації, пов'язаної з повсякденним життям міста, станом окремих церковних пам'яток, церковним будівництвом тощо.

Ключові слова: Серапіон, Київ, митрополит, Києво-Печерська лавра, церква св. Серапіона.

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ СВИДЕТЕЛЬСТВА О СТРОИТЕЛЬСТВЕ КИЕВСКИМ МИТРОПОЛИТОМ СЕРАПИОНОМ ЦЕРКВИ ВО ИМЯ СВ. СЕРАПИОНА В КИЕВО-ПЕЧЕРСКОЙ ЛАВРЕ

Ластовская О. Л.

В статье рассматриваются возможности исследования и введения в научный оборот новых документов XIX века, связанных с деятельностью киевского митрополита Серапиона, его участием в строительстве Киево-Печерского монастыря. Главным источником для изучения развития церковного строительства в Киеве начала XIX века служат дневники митрополита, которые изучались историками еще в XIX веке, но опубликованы были лишь частично. Вместе с тем, в них хранится значительное количество информации, связанной с повседневной жизнью города, состоянием отдельных церковных памятников, церковным строительством и т. д.

Ключевые слова: Серапион, Киев, митрополит, Киево-Печерская лавра, церковь св. Серапиона.

**DOCUMENTARY EVIDENCE OF THE BUILDING BY
THE KIEV METROPOLITAN SERAPION OF THE CHURCH
OF ST. SERAPION IN THE KIEV-PECHERSK LAVRA**

Lastovska O. L.

The article discusses the possibilities to study and introducing into the scientific circulation of new documents of the XIX century related to the activities of the Kiev Metropolitan Serapion, in particular his contribution to the development of the Kiev-Pechersk monastery. The main source for the study of development of Church building in Kiev in the beginning of the XIX century are diaries of Metropolitan, which were studied by historians in the XIX century, but was published only partially. However, they store significant amount of information related to the daily life of the city, as a separate ecclesiastical monuments, churches and others.

Keywords: Serapion, Kiev, Metropolitan, Kiev-Pechersk Lavra, the Church of St. Serapion.

Постановка проблеми. Уведення нових документальних матеріалів у науковий обіг є одним із найважливіших завдань сучасного дослідника, за допомогою чого з'ясовуються обставини та перебіг історичних подій. Значну роль у цьому відіграють не тільки актові документи, але й документи особистого походження, зокрема щоденники. Завдяки записам, які свого часу вів київський митрополит Серапіон, можна реконструювати минуле з найменшою вірогідністю його спотворення.

Про побудову церкви в ім'я св. Серапіона можна отримати інформацію з праць Євгенія Болховітінова, В. Щербини, С. Безсонова, О. Сіткарьової, В. Дятлова та ін., однак, вона має досить фрагментарний характер [1, с. 121; 2, с. 292; 3, с. 96; 5, с. 272; 6, с. 57; 7, с. 108–111].

Виклад основного матеріалу. Як відомо, 21 серпня 1803 р. з посади київського митрополита був відправлений на пенсію до Одеси Гавриїл Банулеско-Бодоні. А вже через кілька місяців, 11 грудня, до Києва був відправлений за розпорядженням Св. Синоду Серапіон Александровський. Одночасно він був призначений і архімандритом Києво-Печерської лаври. До Києва він прибув вже 5 лютого 1804 р.

Ось що записав з приводу церкви в ім'я св. Серапіона митрополит Євгеній Болховітінов: «Настоятельские

архимандричьи келии каменные двурусные, построены в 1727 году... С запада при них был деревянный флигель, в коем архимандрит Зосима в 1776 году устроил домовую церковь во имя Благовещения Богородицы. Но преосвященный митрополит Серапион на месте оной устроил каменную, во имя св. Серапиона, архиепископа Новгородского, и освятил оную в 1809 году апреля 7, а в 1827 г. она переименована во имя первого митрополита Киевского св. Михаилва. Церковь сия отгорожена от Лаврской площади двором с воротами, а за южной стороной ее и дома находится настоятельский дом, от коего остались только погреба» [2, с. 292].

Коли у митрополита Серапіона виник задум будівництва у Києво-Печерській лаврі церкви в ім'я св. Серапіона Новгородського – невідомо. Найімовірніше, що тільки у 1805 р. В усякому разі, саме до осені цього року відносяться перші його записи у власних «Щоденниках» щодо будівництва храму. Вже 3 вересня митрополит записує: «...ходил смотреть рвы копаемые для моих покоев новых каменных, где должна быть церковь» [4, арк. 109 зв.-110].

Цей задум митрополита реалізовувався в контексті тієї перебудови митрополичого будинку, котру започаткував незадовго до своєї відставки його попередник – митрополит Гавриїл. Із розпорядження останнього ще у 1803 р. починаються будівельні роботи, в процесі яких, як стверджував В. Щербина, планувалося збудувати льох, а вже потім над ним митрополичі покої [7, с. 109–110]. Однак митрополит Серапіон змінює первинний задум [1, с. 221].

Очевидно, що з вересня 1805 р. починається активна фаза будівництва церкви. Вже 15 вересня Серапіон урочисто записує про освячення: «...осматривал рвы вырытые при настоятельских покоях для домашней церкви, которые 15 числа в 9 часу утром заложена по чину наместником, во имя святы София Серапиона Архыепископа Новгородского чудотворца» [4, арк. 111 зв.].

Київський історик В. Щербина вважав, що Серапіон «виконував плани свого попередника» і тому мало цікавився будівництвом. Однак дослідник тут помилявся. Записи в

«Щоденнику» показують досить жвавий інтерес митрополита до цього процесу. Ось деякі з його записів за 1805–1806 рр.:

15 вересня: «...осматривал рвы вырытые при настоятельских покаях для домашней церкви...»,

18 вересня: «...осматривал для оной (церкви) рвы, где был и архитектор Иван Иванович мурмейстер»,

30 квітня: «...осматривал начатое строение при моих покаях работниками уже почти дело производимое; прикидывал дать для начала работу тем работникам вместо горелки 5 руб.»,

3 травня: «...осматривал строение церкви домовою; и найдены некоторые по оному неудобства в разсуждении другого этажа»,

25 липня: «...осматривал строящуюся при моих кельях церковь».

Закладення церкви Св. Серапіона відбулося 15 вересня 1805 р., про що митрополит і записав у щоденнику: «...в 9 часу утром заложена по чину наместником...» [4, арк. 112 зв.]. Стосовно самого намісника маємо інформацію ще від митрополита Євгенія (Болховітінова): «...С 1800 г., октября 29, был наместником иеромонах и с 1805 г., января 28, Киево-Выдубицкий архимандрит Иоиль до 2 января 1815 г.» [2, с. 371].

Будівництво церкви Св. Серапіона продовжувалося до квітня 1809 р.

День, коли її було освячено, був особливим у житті київського митрополита. У своєму щоденнику він робить відповідні урочисті записи 7 квітня: «День освящения домовою церкви во имя святого Христова Серапиона Архимандрита Новгородского чудотворца: в 9 часу начали перебор в колокола; в которое время воду освящал казначей Собора; а потом начался благовест к обеду: в исходе 10 часа пошел в церковь с архимандритами Никольским Киприаном, греческим Михаилом и выдубецким Иоилем и с братиею освящал сию церковь по чиноположению, где 15 антиминов освятил; и тогда совершал литургию с оными архимандритами: проповедь говорил Академии учитель высшего латинского класса монах Мелетий; народу было довольно; были и господа, кои все ко мне и заходили, и обедали будучи на каноне прошены...» [4, арк. 196 зв.].

Щоденникові записи митрополита дають відповідь і на питання про безпосередніх учасників будівництва церкви Св. Серапіона. Вище вже згадувався безпосередній архітектор будівництва – «мурмейстер» Іван Іванович. Прізвище його не наводиться. Однак, на нього вказує у своєму дослідженні В. Щербина: «...знаємо ім'я будівничого: це був відомий архітект Іван Іванович Гилмер (краще Гельмер). За свою працю він одержав тільки триста карбованців» [7, с. 111]. Однак С. Безсонов дещо інакше називає його прізвище – Гельман [1, с. 221].

Щодо інших організаторів будівництва митрополит робить запис 8 квітня: «...служил вечерню в новоосвященной церкви и пил здоровье 1: наместника, церковь оную домовую в 1805 году сентября 15 дня закладывавшего 2: казначая, планы первой оной церкви сочинявшего 3: эконома доставлявшего вчинения к оной церкви материалов, и с казначаем все распорядившего 4: еклезиарха приуговлявшего все к церковной утвари принадлежащее; и других всех послуживших уборованию сей церкви... и за прочих вообще» [4, арк. 197].

Одразу ж на церкву були виділені митрополитом Серапіоном й необхідні церковні речі, що належали йому особисто (див. Додаток 1).

Таким чином, завдяки щоденникам київського митрополита Серапіона можна представити його особисту участь у процесі побудови храму св. Серапіона в Києво-Печерській лаврі та деякі деталі процесу будівництва.

Додаток 1

Реестр церковным вещам от его преосвященства, Синодального члена, Серапиона митрополита Киевского и Галицкого и Киевопечерския лавры священно Архимандрита и кавалера, в 1807^м году устроенным, для новосооруженной при настоятельских, что в Киевопечерской Лавре, кельях, каменной домовою церкви Святителя Христова, Серапиона Архиепископа Новгородского чудотворца

1.

Святое Евангелие в лист на голландской бумаге, у коего обе доски серебряные и позлащенные и пять штук финифтяных

осыпанных самыми лутшими стразами, весу в нем семь фунтов и 62 золотника.

2.

Животворящий крест серебряной позлащенной, на коем распятие и четыре еще штуки финифтяные все осыпанные стразами и другими каменьями, весу в нем один фунт и 45 золотника.

3.

Потир, или чаша серебряная позлащенная, на коей восемь финифтяных штук осыпанных хорошими стразами, весу в ней 4 фунта и 54 золотника.

4.

Дискос серебряной позлащенной.

5.

Звезда серебряная и позлащенная, на ней штука финифтяная осыпанная стразами.

6.

Два блюдца серебряные вокруг позлащенные.

7.

Ложница серебряная в круг позлащенная.

8.

Копие, у коего руковьдка серебряная, в круг позлащенная.

9.

Ковшичек для подачи теплоты серебряной внутри позолочен.

10.

Кадило серебряное позлащенное. Весу в нем один фунт и 44 золотника.

Все сии вещи серебряные 84 пробы, и на всех имеются узаконенные клеймы.

Верно
Серапио М. Ки: Архим:
К: П: Лавры

Априля 6 дня
1809 года

[Джерело: Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 128. Оп. 1 заг. Спр. 1251. Арк. 2-2 зв.]

Список використаних джерел

1. Безсонов С. Архітектура Києво-Печерської лаври в її історичному розвитку / С. Безсонов. – К., 2015. – 240 с.
2. Болховітинов Є., митр. Вибрані праці з історії Києва / Є. Болховітинов, митр. – К., 1995. – 488 с.
3. Дятлов В. Києво-Печерська Лавра. Довідник-путівник / В. Дятлов. – К., 2008. – 448 с.
4. Інститут рукописів ЦНБ НАН України. Ф. 1. Спр. 6. 740 арк.
5. Києво-Печерська лавра – пам'ятка історії та культури України. – К., 2006. – 426 с.
6. Сіткарьова О. Архітектура Києво-Печерської лаври кінця XVIII – XX століття / О. Сіткарьова. – К., 2001. – 338 с.
7. Щербина В. Нові студії з історії Київів / В. Щербина. – К., 1926. – XXIX, 166 с.

References

1. Bezsonov S. Architektura Kyevo-Pecherskoi lavry v yiyi istorychnomu rozvytku / S. Bezsonov. – K., 2015. – 240 s.
2. Bolchovitinov E., mytr. Vybrani praci z istorii Kyeva / E. Bolchovitinov, mytr. – K., 1995. – 488 s.
3. Diatlov V. Kyevo-Pecherska Lavra. Dovidnyk-putivnyk / V. Diatlov. – K., 2008. – 448 s.
4. Instytut rukopysiv CNB NAN Ukrainy. F. 1. Spr. 6. 740 ark.
5. Kyevo-Pecherska lavra – pamyatka istorii ta kultury Ukrainy. – K., 2006. – 426 s.
6. Sitkariova O. Arhitektura Kyevo-Pecherskoi lavry kinca XVIII – XX stolitta / O. Sitkariova. – K., 2001. – 338 s.
7. Shcherbyna V. Novi studii z istorii Kyiva / V. Shcherbyna. – K., 1926. – XXIX, 166 s.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ластовська Оксана Леонідівна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Національний заповідник «Софія Київська», Київ, Україна

03039, м. Київ, вул. Голосіївська, 14, кв. 13

e-mail: lastov@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Ластовская Оксана Леонидовна, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник

Национальный заповедник «София Киевская», Киев, Украина

03039, г. Киев, ул. Голосиивская, 14, кв. 13

e-mail: lastov@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Lastovska Oksana L., Candidate of Historical Sciences, senior researcher

National Reserve «Sophia Kyivska», Kyiv, Ukraine

Kyiv, Holosiivska st. 14, app. 13, 03039

e-mail: lastov@ukr.net

УДК 94 (477)«18/19»:061.22

ОБЩЕСТВО СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО І КНИГОТОРГІВЛЯ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В КІНЦІ ХІХ ст.

Світлик Н. М.

Процеси культурних і етнічних взаємовпливів на теренах Австро-Угорської імперії в ХІХ – на початку ХХ ст. були тісно пов'язані з книготорговельними потоками. Освітня та культурна діяльність, як і книготоргівля, зосереджувались навколо кількох товариств і редакцій тогочасних видань. Одним із передових товариств Ужгорода другої половини ХІХ ст. було Общество святого Василя Великого, створене духовною та частково світською інтелігенцією Закарпаття.

Мета статті – дослідити історію товариства й окреслити його роль у книготорговельних потоках обабіч Карпат у другій половині ХІХ ст. У публікації трактується історія заснування та діяльності цієї організації, її місце в суспільно-політичному та культурному житті українського населення Австро-Угорської імперії. Автором подається інформація стосовно характеру та суті діяльності цієї організації, її фінансового та матеріального становища, культурного рівня. Звернуто увагу на ставлення влади до роботи товариства та його членів. Окреслено співпрацю товариства з іншими подібними організаціями в Австро-Угорській імперії, як от, наприклад, Ставропігійським інститутом у Львові. У статті вводяться до наукового обігу нові архівні матеріали, що стосуються проблеми культурної співпраці зазначених товариств. У першу чергу мова йде про укладений договір між Ставропігією і Обществом св. Василя Великого, присвячений